

Anotacijos

Axel E. Walter, *Orpheus Prutenus. Selbstkonzept und Rezeption des Dichters Simon Dach*, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2020, 415 p. ISBN 978-609-481-083-1

Klaipėdos universiteto leidykloje išleista prof. Axelio E. Walterio monografija *Prūsijos Orfėjas. Poeto Simono Dacho savivoka ir kultūrinė recepcija*. Dachui gyvam esant nebuvo išspausdinta nė viena jo kūrybos rinktinė. Ši monografija yra vienas išsamiausių šiuolaikinių Dacho kūrybos tyrimų, jiems daugelį metų paskyrė autorius, kurio ir paties profesinė biografija susijusi su Klaipėda ir su Vilniumi.

Klaipėdietį Baroko epochos poetą Simoną Dachą (1605–1659) su Prūsijos Lietuva sieja ne tik gimimo vieta. Senosios lietuvių raštijos istorijoje jis yra žinomas dedikacijos *In Multum Reverendi Doctissimique Viri M. Danielis Kleini, &c. Grammaticen Lithvan[icam]*, skirtos Danieliui Kleinui ir jo parengtai pirmajai *Lietuvių kalbos gramatikai*, autorius. Ją pasirašė Karaliaučiaus universiteto poezijos profesoriaus vardu. Dacho giesmės buvo populiarios Prūsijos Lietuvoje, į lietuvių kalbą XVII a. jas vertė geriausi lietuvių poetai, Kleinas ir Melchijoras Švoba, jos buvo giedamos kelis šimtmečius. Lietuvių poetikos kūrėjas Kleinas sekė Martyno Opatzo teorija, kaip ir Simonas Dachas.

Monografiją sudaro dvi dalys. Įvade Axelis E. Walteris pateikia Simono Dacho biografiją, jo kūrybos kontūrus ir išdėsto veikalo problematiką. Pirmojoje veikalo dalyje, „Der erste Dichter Preussens – Simon Dachs Selbstbild“ („Pirmasis Prūsijos poetas – Simono Dacho savivoka“), analizuojamas Dacho susikurtas poeto, kaip Prūsijos poezijos pradininko, įvaizdis, kurį jis „užkodavo savo poemose ir norėjo įrėžti į amžininkų atmintį“. Pirmąją knygos dalį sudaro penki skyriai. Pirmame skyriuje analizuojamos dvi poemos. Viena iš

jų skirta Martino Opitzo, vokiečių poetikos kūrėjo, vizitui Karaliaučiuje pagerbti „Gesang bey des Edlen ... Herrn Martin Opitzen“ (1638). Simonas Dachas yra pirmasis Prūsijos poetas, sekęs Opitzo teorija. Arkipoeto statusas įtvirtinamas ir kitame proginiam kūrinyje – lotyniškame epitalamijuje *Secundis nuptiis clarissimi...* (1639), skirtame istorijos profesoriaus Sigizmundo Weyerio vestuvėms. Jame Dachas „pareiškia pretenzijas tapti tikruoju Opitzo įpėdiniu šiame regione“. Antrame ir trečiame skyriuose nagrinėjami proginės poezijos kūriniai, skirti Prūsijos elektoriui Georgui Vilhelmui (valdė 1619–1640 m.) bei kitiems aukštesiems Prūsijos asmenims. Autorius atskleidžia, kad „Dacho poezijos vaidmuo, siejimas su regionu, buvo dar viena integrali jo poetinės savivokos dalis“.

Dacho regioninė kilmė įgauna „senprūsiškos“ tapatybės bruožų. Su tuo susijęs ir kitas specifinis jo biografijos ir poezijos aspektas – jo sąsajos su Prūsijos Lietuva (žr. pirmosios dalies ketvirtą skyrių, p. 139–143). Dachas buvo pirmas poetas, dedikacijoje Danieliaus Kleino *Lietuvių kalbos gramatikai* iškėlęs lietuvių kalbą iki kitų Europos kalbų lygio. Dacho giesmės lietuvių kalba buvo giedamos lietuvių bažnyčiose. Penktame skyriuje analizuojama iškilioji 25 posmų Dacho vokiška poema, parašyta 1655 m. kunigo Johanno Christopho Rehenfeldo vestuvėms Dacho gimtajame mieste Klaipėdoje (*in Mümmel*). Kaip pastebi monografijos autorius, šia poema Dachas sukūrė sau epitafiją, t. y. atskleidė, kaip jis norėjo būti atmenamas: „Dachas regi save kaip vokiškosios poezijos pradininką Prūsijoje ir siekia būtent tokio pripažinimo.“

Antroji monografijos dalis „Wege der Rezeption – Bilder von Simon Dach“ („Reprezentacijos keliai – Simono Dacho paveikslai“) paremta įžvalga, kad poetui mirus išryškėjo du jo asmens ir kūrybos recepcijos bei interpretavimo keliai: tai nacionalinis-vokiškasis ir regioninis kelias, kuriame atsiskleidžia „lietuviška prieiga“ prie klaipėdiečio poeto, Baroko epochos liuteroniškųjų giesmių autoriaus. Išaitinė antrosios knygos dalies pozicija, kaip teigia autorius, yra ta, kad neišsamūs vaizdiniai apie Dachą formavosi „dėl fragmentiško jo kūrybos pažinimo“. Pirmame ir antrame skyriuje aptariamos Simono Dacho kūrybos leidybinės iniciatyvos iki XIX a., bandymas sukaupti ir publikuoti Dacho spaudinių kolekciją – Johano Christopho Gottschedo ir Johanno Casparo Arletijaus bei Johanno Gottfriedo Herderio – veikla. Herderis išpopuliarino daina virtusį eilėrašį „Anke von Tharaw“ („Taravos Anikė“), kuri dėl gyvybingos folkloro intonacijos tapo Dacho poezijos „vizitine kortele“. Trečiame skyriuje rekonstruojamas Dacho atminimas Rytų Prūsijos provincijos poezi-

joje XVIII a. pabaigoje. Dacho kaip regioninio arkipoeto ir tam tikro žemųjų visuomenės sluoksnių poeto pripažinimu tapo 1912 m. pastatytas paminklas Anikei iš Taravos. Ketvirtame skyriuje recepcijos bei interpretavimo tema analizuojama laikotarpis tarp dviejų pasaulinių karų. Tada išleistas Dacho kūrybos keturtomis, o pats poetas interpretuojamas kaip Rytų Prūsijos vienybės su vokiškąja tėvyne atstovas. Penktame, paskutiniame, monografijos skyriuje apibendrinama, kaip toliau gyvuoja Dacho – folkloro poeto – vaizdinys.

Karaliaučiaus bombardavimas 1944 m. sunaikino Dacho rankraščius ir dalį spaudinių.

Autorius ragina parengti ir išleisti visų išlikusių Dacho kūrinių rinkinį, o tarpinis tikslas turėtų būti nuodugna analize pagrįsta šio garsaus Baroko poeto kūrybos bibliografija.

Knygos pabaigoje pateikiamas priedas „Bibliographie“ („Bibliografija“). Tai Dacho XVII a. spaudinių, esančių Lietuvos bibliotekose, sąrašas (monografijos p. 354–415). Leidinio bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB).

Knyga sudomins senosios literatūros tyrėjus ir mylėtojus, Simono Dacho vokiškos ir lotyniškos poezijos gerbėjus, Prūsijos Lietuvos ir Karaliaučiaus istorikus. Monografijos viršelyje vaizduojamas Simono Dacho XIX a. pr. portretas iš monografijos autoriaus kolekcijos.

Neilgai trukus pasirodys Axelio E. Walterio monografijos vertimas į lietuvių kalbą. Tad ši anotacija yra kartu ir anonsas.

LIUCIJA CITAVIČIŪTĖ

Deutsche Gelehrte und die baltischen Sprachen, hrsg. von Harald Bichlmeier, Christiane Schiller und Silke Brohm, (*Schriftenreihe der Gesellschaft für Baltische Studien* 5), Hamburg: baar, 2024, 194 p. ISBN 978-3-935536-50-9

Hamburge išspausdintas straipsnių rinkinys *Deutsche Gelehrte und die baltischen Sprachen* (*Vokiečių mokslininkai ir baltų kalbos*), tęsiantis Baltų studijų draugijos raštų seriją, jau patraukė skaitytojų dėmesį, tačiau Lietuvoje dar mažai žinomas. Rinkinio sudarytojais yra Haraldas Bichlmeieris, Christiane Schiller ir Silke Brohm. Publikuojamų straipsnių autoriai įvairiapusiškai

analizuoja lietuvių ir vokiečių kultūrinius bei mokslinius ryšius. Tyrimai pagal tematiką sugrupuoti į tris skyrius: I. Eruditai kunigai ir baltų kalbos, II. Kalbininkai mokslininkai ir baltų kalbos, III. Indogermanistai ir baltų kalbos.

Pirmame skyriuje „Eruditai kunigai ir baltų kalbos“ paskelbti trijų Lietuvos mokslininkų tyrimai. Ona Aleknavičienė straipsnyje „Lietuvių kalbos norminimo teorija ir praktika XVIII a. pradžioje: Mykolas Merlinas ir Jokūbas Perkūnas“ analizuoja dviejų lietuvių kunigų polemiką dėl kalbos norminimo principų, kurią pradėjo Merlinas, teigęs, jog mokytis reikia iš šnekamosios kalbos, o ne iš gramatikų. Autorė įvertina tos diskusijos aplinkybes ir reikšmę. Žavinta Sidabraitė straipsnyje „Polemika dėl giesmyių XVIII a. antroje pusėje kaip konkurencijos tarp įvairių lietuviškos kultūrinės erdvės atstovų išraiška“ nagrinėja antrąją Prūsijos Lietuvos filologinę polemiką tarp dviejų šviesuolių, mokytojo Kristijono Gotlybo Milkaus ir kunigo Gotfrydo Ostermejerio. Jos dėmesio centre buvo giesmių kūrimo ir redagavimo principai. Diskusija įkvėpė oponentus parašyti reikšmingų literatūros kūrinių ir lituanistinių mokslo veikalų. Birutė Triškaitė straipsnyje „Jono Jokūbo Kvanto Prūsijos presbiterologija (prieš 1772) kaip lietuvių raštijos istoriografijos šaltinis“ pristato neseniai savo pačios surastą rankraštį – *Žinios apie Prūsijos kunigus*. Ji lygina ir vertina Kvanto duomenis apie žinomus raštijos veikėjus su tais duomenimis, kurie randami šiuolaikiniuose mokslo leidiniuose.

Antrame rinkinio skyriuje „Kalbininkai mokslininkai ir baltų kalbos“ Helmutas Schalleris straipsnyje „Johannas Severinas Vateris (1771–1826)“ analizuoja šio profesoriaus baltų ir senosios prūsų kalbos studijas. Philippas Krautas tyrime „Jakobas Grimas kaip baltistas“ atskleidžia universalaus vokiečių mokslininko Jakobo Grimmo nuopelnus lituanistikai. Florianas Sommeris straipsnyje „Georgas Wenkeris ir lietuvių kalba“ nagrinėja, kaip šis mokslininkas rėmėsi lietuvių kalba kurdamas kalbų žemėlapi.

Trečiame skyriuje „Indogermanistai ir baltų kalbos“ Haraldas Bichlmeieris tyrime „Baltų kalbų vaidmuo Franzo Boppo kūryboje – keletas įspūdžių“ analizavo, kaip Boppas rėmėsi lietuvių kalba istorinėje lyginamojoje kalbotyroje. Roberto Hammelio straipsnis „Augustas Leskynas ir lietuvių kalba“ pristato Leskyną kaip lituanistikos mokslo centrinę figūrą. Helmutas Schalleris tyrime „Erichas Bernekeris ir senųjų prūsų kalba supažindina su minėto Leskyno sekėju ir darbų tęsėju Bernekeriu.

LIUCIJA CITAVIČIŪTĖ

Kęstutis Daugirdas, *Andrius Volanas ir reformacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje*, monografija, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2024, 445 p. ISBN 978-609-425-385-0

Andrius Volanas (apie 1531–1610) – viena iš Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės asmenybių, žinoma ne tik specialistams, bet ir plačiau: kaip garsus savo laiko evangelikas reformatas, polemizavęs teologijos klausimais su Petru Skarga ir kitais jėzuitais; kaip svarbus Mikalojaus Radvilos Rudojo bendradarbis, šiam mirus sukūręs didiką išaukštinusią laidotuvių kalbą; kaip mąstytojas, savo visuomenines pažiūras išdėstęs pažangiam veikale apie politinę ir pilietinę laisvę. Volanas buvo renesansiškai universalus ir veiklus žmogus, kurio palikimą sunku aprėpti. Jis ryškiai veikė ir Lietuvos politikos lauke, „dalyvavo beveik visuose svarbiuose po Liublino unijos atsiradusios Lenkijos ir Lietuvos valstybės vidaus ir užsienio politikos įvykiuose“, buvo diplomatas, siunčiamas į svarbias misijas užsienyje.

Turime lietuviškai išleistus Andriaus Volano rinktinius raštus (1996), nemažai ir atskirų tyrimų. O 2008 m. Vokietijoje pasirodė juos apibendrinanti ir naują žvilgsnį į Volano religinę veiklą pateikianti solidi Kęstučio Daugirdo monografija vokiečių kalba. Dabar pristatomas knygos vertimas į lietuvių kalbą padarys ją prieinamą visiems Lietuvos skaitytojams. Lietuviškąjį leidimą finansavo Lietuvos mokslo taryba pagal Nacionalinę lituanistikos plėtros 2009–2015 metų programą.

Ypač nuodugni Kęstučio Daugirdo knygoje pateikiama Volano polemikos svarbiausiais krikščionybės klausimais analizė. Po studijų visą savo gyvenimą susiejęs su Lietuva Volanas monografijoje pagrįstai išskyla kaip centrinė LDK Reformatų Bažnyčios figūra, lėmusi teologinės minties raidą Vilniuje ir brėžusi visos Reformacijos Lietuvoje gaires. Anot monografijos autoriaus, „parašytais veikalais ir disputais jis daugiau kaip pusę šimtmečio stipriai formavo intelektualinį LDK gyvenimą, buvo ne vien ATR, bet ir bendraminčiams bei priešininkams Vakarų Europoje žinoma asmenybė“.

MINTAUTAS ČIURINSKAS

Alkiškių, Šiaulių, Žeimelio evangelikų liuteronų parapijos ir jų archyvai, sudarė Ernestas Vasiliauskas, Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos institutas, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2024, 239 p. ISBN 978-609-481-187-6

Tai lokalinių istorijos tyrimų kategorijai priskirtinas leidinys. Jį sudaro dvi dalys: 1) Ernesto Vasiliausko parengta studija, kurioje susisteminta medžiaga apie Šiaulių (Alkiškio) ir Žeimelio evangelikų liuteronų parapijų bažnyčias, jose tarnavusius kunigus, prie bažnyčių saugotus archyvus; 2) sudarytojo ekspedicijų metu surinktų archyvinų dokumentų perrašai ir vertimai į lietuvių kalbą.

Studijoje pristatytas tyrimas apima Šiaurės Vidurio Lietuvos teritoriją, gyventą Evangelikų Liuteronų Bažnyčiai priklausiusių parapijiečių. Tyrime apibendrinti Alkiškių, Šiaulių, Žeimelio evangelikų liuteronų parapijų archyviniai šaltiniai, nustatyta parapijų teritorija, aptarta demografinė padėtis, iš naujo keliami kai kurių istoriografijoje įsitvirtinusių faktų patikimumo klausimai (pavyzdžiui, Žeimelio bažnyčios steigimo data 1540 m., Žeimelio senosios bažnyčios iki 1793 m. lokacijos problema), identifikuoti publikuojamuose archyvinuose šaltiniuose minimi asmenys, vietovės. Žeimelio, Šiaulių ir Alkiškių evangelikų liuteronų parapijų raida XVII a. viduryje – XX a. atskleidžia bendrąsias Evangelikų Liuteronų Bažnyčios raidos tendencijas Šiaurės Lietuvoje: apie 1640 m. Kuršo baltvokiečių (vok. *Deutschbalten*) kilmingųjų Šiaurės Lietuvoje įkurta privati Žeimelio bažnyčia atskleidžia jos raidą Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (iki 1795 m.); 1800 metais įkurta didelė Šiaulių parapija parodo Bažnyčios plėtros tendencijas Lietuvoje carinės Rusijos laikotarpiu (1795–1915 m.); pristatoma latviškų parapijų, priklausiusių Lietuvos Evangelikų Liuteronų Bažnyčios konsistorijos Latvių sinodui, raida pirmosios Lietuvos Respublikos laikotarpiu (1918–1940 m.); patvirtinamas spartus Evangelikų Liuteronų Bažnyčiai priklausiusių parapijų nykimas antrosios sovietinės okupacijos laikotarpiu (1944–1990 m.).

Antroje dalyje publikuojama medžiaga saugoma įvairiose Lietuvos ir užsienio (Latvijos, Vokietijos, Estijos) atminties institucijose (archyvuose, bibliotekose, muziejuose), pačiose bažnyčiose (Alkiškiai, Žeimelis), organizacijų (Lietuvos, Jungtinių Amerikos Valstijų) ir privačiuose rinkiniuose Lietuvoje, Latvijoje, Vokietijoje. Dalis publikuotos medžiagos originalų suskaitmeninta ir saugoma Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos

instituto moksliniame ir Šiaulių „Aušros“ muziejaus archyvuose. Leidinyje publikuojami kunigo Konrado Šulco spausdinto teksto apie Šiaulių parapiją 1829 m. laikraštyje „Latviešu avīzes“, Šiaulių evangelikų liuteronų bažnyčios kronika (abu šaltinius iš latvių kalbos išvertė Auksė Noreikaitė), 1924 m. Šiaulių ir 1939 m. Alkiškių parapijų pamaldų grafikų vertimai (iš latvių kalbos vertė Ernestas Vasiliauskas), Šiaulių apskrities parapijos istorija (autoriai kunigai Teodoras Kupferis, Edvinas Švageris, transkribavo Ilona Osipova), Lietuvos Evangelikų Liuteronų Bažnyčios konsistorijos Latvių sinodo 1926 metų susirinkimo protokolas ir Žeimelio parapijos 1921–1929 m. susirinkimų protokolai (latvių kalba, šifravo Agris Dzenis, iš latvių kalbos vertė Ernestas Vasiliauskas). Publikuojamų šaltinių komentarus parengė Ernestas Vasiliauskas. Leidinyje taip pat publikuojama ikonografinė medžiaga: Alkiškių, Joniščio, Žagarės ir Radviliškio Evangelikų Liuteronų Bažnyčios parapijų bendruomenių visuomeninio ir religinio gyvenimo akimirkų nuotraukos (1933–1949 m.)

Pristatoma studija ir archyvinių dokumentų publikacijos bus naudingos visiems, besidomintiems Lietuvos Evangelikų Liuteronų Bažnyčios, Lietuvos–Kuršo pasienio apgyvendinimo ir migracijos XVII–XIX amžiais, Lietuvos latvių ir vokiečių diasporos bei apskritai Šiaurės Vidurio Lietuvos krašto istorijos temomis.

ŽAVINTA SIDABRAITĖ